

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ЯЦЕНКО ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.14.015.62

**ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ У ПРОЦЕСІ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Бондаренко Володимир Васильович,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет,
завідувач кафедри педагогіки
та психології професійної підготовки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Іванова Тетяна Вікторівна,
Маріупольський державний університет,
професор кафедри соціальних комунікацій;

кандидат педагогічних наук,
Гомеля Ніна Семенівна
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних наук України,
старший науковий співробітник.

Захист відбудеться 9 грудня 2016 р. об 11⁰⁰ год., на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 8 листопада 2016 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Мешко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Світовий досвід розвитку країн свідчить, що існує пряма залежність між освітнім рівнем населення та його заможністю, розвиненістю економіки країни та її потужністю. Суспільний та економічний розвиток держави повинні забезпечувати вищі навчальні заклади через формування людського капіталу. Адже лише фахівець з відповідним високим рівнем освіти, сформованою особистістю, усвідомленими моральними цінностями та активною громадянською позицією, який вміє вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах, зможе ефективно конкурувати на ринку праці.

Перехід економіки України на ринкову систему зумовив збільшення попиту на фахівців з менеджменту, без яких практично не можливо уявити роботу жодної організації. Станом на 2013 рік в Україні 238 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації здійснювали підготовку більше ніж 132 тис. і 118 ВНЗ I-II рівня акредитації – більше 9 тисяч молодших спеціалістів галузі знань «Менеджмент і адміністрування», що свідчить про актуальність цієї спеціальності. У 2015 році кількість таких ВНЗ III-IV рівнів акредитації зросла вже до 243.

Для подолання економічної кризи в Україні необхідно створити ефективну систему підготовки управлінських кадрів. Ці вимоги актуалізують проблему формування у майбутніх менеджерів лідерських якостей, наявність яких дає змогу керівнику бути успішним й ефективно працювати. Саме сформовані лідерські якості у менеджера забезпечують здатність ефективно формувати команду, вести за собою інших, бачити перспективні можливості, приймати оптимальні рішення та нести за них відповідальність.

Актуальність формування лідерських якостей у майбутніх менеджерів обумовлена певними вимогами, що висуває суспільство до сучасних фахівців з менеджменту: освіченість, розуміння сутності та основних характеристик управлінської праці, конкурентоспроможність, уміння досягати цілей, мобільність, володіння мистецтвом управління персоналом, ораторські здібності, вміння висловлювати власні думки, здатність до самооцінки власної діяльності, ініціативність, сила волі, прагнення до успіху, емоційна врівноваженість, цілеспрямованість, наполегливість, стійкість до стресу, високі моральні якості тощо.

Аналіз програм підготовки майбутніх менеджерів в Україні за спеціальністю «Менеджмент», галузі знань «Управління та адміністрування», освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр засвідчив, що у структурі навчальних планів у циклі «Соціально-гуманітарна підготовка» психолого-педагогічна підготовка представлена тільки однією дисципліною – «Психологією», а це, на нашу думку, не відповідає вимогам майбутньої професійної діяльності. Науковці зазначають, що саме предмети психолого-педагогічного циклу найкращим чином сприяють активізації потенційних здібностей студентів та надають можливість бути успішним у професії (О. Котикова), забезпечують інтенсивний розвиток професійно значущих особистісних

властивостей (М. Артюшина, Т. Поясок), сприяють ефективному процесу навчання через формування змістовних мотивів і мотивації навчально-пізнавальної і професійної діяльності (В. Бондаренко, Ю. Чебакова).

Дослідженням лідерства займалися багато зарубіжних учених: К. Альдерфер, Р. Блейк, Р. Грінліф, Г. Джонс, П. Друкер, Г. Лазарус, Р. Лайкерт, К. Левін, А. Лоутон, К. Льюдман, Д. Макгрегор, Д. Мак Карті, А. Маслоу, А. Менегетті, Д. Мутон, Ш. Паффер, Е. Роуз, Р. Стогділ, Ф. Тейлор, С. Уолтер, Г. Фейрхольм, Е. Хартлі, Дж. Хемфілл, К. Ходжкінсон, Е. Холандер, Дж. Шанахан та інші. Свій внесок у розвиток дослідження лідерських якостей зробили як закордонні, так і вітчизняні науковці: О. Бандурка, К. Базарова, С. Бочарова, О. Віханський, Б. Головешко, Д. Гоулман, О. Євтіхов, О. Журавльова, Є. Землянська, Т. Кабаченко, Л. Кисельова, О. Наумов, О. Нестуля, С. Новікова, О. Романовський, В. Саляхов, В. Співаковський, Н. Юртаєва, В. Ягоднікова та інші.

Педагогічні умови формування лідерських якостей обґрунтовували у працях К. Базарова, Т. Вежев'їч, О. Гунічева, О. Долгопол, О. Євтіхов, А. Зоріна, О. Кін, Л. Конишева, О. Маковський, І. Морозов, С. Новікова, К. Сайкіна, В. Саляхов, Н. Семенченко, Н. Сушик, С. Тарасова, Н. Юртаєва, В. Ягоднікова та інших.

Аналіз наукових праць свідчить, що питання формування лідерських якостей у майбутніх менеджерів під час навчання у ВНЗ та роль у цьому психолого-педагогічної підготовки ще не достатньо досліджені в теоретичному та практичному аспектах.

Актуальність обраного напрямку дослідження зумовлена низкою суперечностей ніж:

– потребами суспільства у висококваліфікованих професійних управлінських кадрах і традиційними підходами підготовки у ВНЗ, які не забезпечують сформованості у майбутнього менеджера лідерських якостей;

– усвідомленням ВНЗ нагальної необхідності якісної професійної підготовки майбутніх менеджерів і формування у них лідерських якостей і відсутністю достатньої уваги можливостям психолого-педагогічної підготовки та розробленню означеного процесу в педагогічній теорії і практиці ВНЗ;

– потенційною можливістю ВНЗ у формуванні лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки і недостатнім рівнем науково-методичного забезпечення цього процесу.

Враховуючи нагальну потребу у високоосвічених і конкурентоспроможних фахівцях, які мають яскраво виражені лідерські якості, актуальність означеної проблеми та її недостатню теоретичну і практичну обґрунтованість, темою дисертаційного дослідження обрано **«Формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є частиною держбюджетної науково-дослідної роботи Міністерства освіти і науки України «Дослідження механізмів підвищення ефективності господарської діяльності машинобудівних підприємств» (номер державної реєстрації 0113U008407), а також науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та психології професійної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету «Психолого-педагогічна підготовка майбутніх інженерів – педагогів».

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою факультету мехатроніки транспортних засобів Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (протокол №6 від 21.01.2013 р.) й узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України (протокол №3 від 26.03.2013 р.).

Об'єкт дослідження – психолого-педагогічна підготовка майбутніх менеджерів у ВНЗ.

Предмет дослідження – формування лідерських якостей майбутніх менеджерів як компонент психолого-педагогічної підготовки.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі організації психолого-педагогічної підготовки у ВНЗ.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу наукової літератури з'ясувати особливості підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ.

2. Конкретизувати критерії та показники рівнів сформованості лідерських якостей майбутніх менеджерів як професійно-особистісного утворення.

3. Обґрунтувати та розробити педагогічні умови як системотвірний чинник моделі формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки.

4. Експериментально перевірити ефективність запропонованих педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки.

Для вирішення поставлених завдань обрано такі **методи дослідження:**

– *теоретичні*: вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, аналіз наукових праць для вивчення стану дослідження проблеми формування лідерських якостей, аналіз нормативних документів для з'ясування стану організації психолого-педагогічної підготовки майбутніх менеджерів під час навчання у ВНЗ, порівняльний аналіз стану підготовки майбутніх менеджерів у вищих навчальних закладах України та інших країн зарубіжжя, аналіз й узагальнення одержаних у процесі опитування та тестування результатів для визначення рівня сформованості лідерських

якостей майбутніх менеджерів і працюючих керівників з досвідом роботи, моделювання – для обґрунтування й розроблення моделі формування лідерських якостей майбутніх менеджерів;

– *емпіричні*: діагностичні (анкетування, бесіда, педагогічне спостереження, тестування), аналіз документації ВНЗ – для вивчення особливостей підготовки майбутніх менеджерів в Україні та закордоном; педагогічний експеримент – для визначення стану та рівнів сформованості лідерських якостей майбутніх менеджерів і перевірки ефективності визначених педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки;

– *статистичні*: кількісний та якісний аналізи одержаних результатів, методи математичної статистики (критерій Стюдента, критерій Снедекора), дисперсійний аналіз – для оброблення, порівняння й узагальнення експериментальних даних.

Експериментальною базою дослідження були студенти Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Харківської державної академії культури. Дослідження тривало упродовж 2013 – 2016 рр.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– *виявлено, обґрунтовано та експериментально перевірено* педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки (використання інноваційних технологій контекстного та інформаційно-комунікаційного навчання для формування мотивації створення ситуації успіху; удосконалення психолого-педагогічної компетентності викладачів щодо демонстрування у професійній діяльності лідерської поведінки; оптимізація змісту психолого-педагогічної підготовки студентів, спрямованої на їх самовдосконалення, з урахуванням структурної моделі формування лідерських якостей майбутніх менеджерів);

– *розроблено* модель формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки, що детермінує форму вияву системного підходу до пошуку педагогічних умов і охоплює проблемно-цільовий, змістовний, організаційний та діагностично-результативний блоки.

Уточнено сутність поняття «лідерські якості майбутніх менеджерів» як професійно-особистісне утворення динамічного та стратегічного характеру, що охоплює фізіологічні та психологічні задатки лідера, управлінські знання та вміння й може ефективно формуватися у процесі систематичної психолого-педагогічної підготовки у ВНЗ, забезпечуючи майбутнім фахівцям професійну мобільність і конкурентоспроможність.

Визначено структурні компоненти (індивідуальний, діяльнісно-впливовий, цільовий) лідерських якостей майбутніх менеджерів.

Подальшого розвитку набули форми і засоби формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробленні й упровадженні у практику підготовки майбутніх менеджерів програми спецкурсу «Педагогіка для менеджерів-лідерів», методичних вказівок до проведення експериментального курсу практичних занять з дисципліни «Психологія», методичного посібника «Первый шаг к успеху». Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися науковцями, викладачами соціально-гуманітарних і професійних дисциплін, студентами ВНЗ (у самоосвітній діяльності), керівниками організацій.

Основні положення й рекомендації дослідження щодо організації процесу психолого-педагогічної підготовки майбутніх менеджерів з метою формування у них лідерських якостей *упроваджено* в навчально-виховний процес Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (довідка № 66-300/198 від 01.12.2015 р.), Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (довідка № 3281/05 від 25.12.2015 р.), Харківської державної академії культури (довідка № 364/10 від 23.10.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті [2] автору належить обґрунтування педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх менеджерів, у працях: [15] – розроблення методичних рекомендацій для проведення практичних занять з дисципліни «Психологія»; [16] – розділ «Рекомендації і поради керівникам».

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом їх обговорення на:

– міжнародних науково-практичних конференціях: «Педагогіка та психологія: питання науки та практики» (Одеса, 2013); «Педагогіка і психологія: перспективні та пріоритетні напрями дослідження» (Львів, 2013), «Международный круглый стол, посвященный 10-летию факультета психологии НИУ «БелГУ» (Белгород, 2015), «Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2015);

– Всеукраїнському науково-практичному семінарі, присвяченому 85-річчю Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (Харків, 2015).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 16 публікаціях: 8 статтях, з них 4 – у наукових фахових виданнях України, 3 – у виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – у закордонному науковому періодичному виданні; 5 тезах у збірниках матеріалів конференцій (семінарів, круглих столів), 1 – додатково відображає результати дослідження, 2 – методичні рекомендації.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (209 найменувань, із них 9 іноземними мовами) і додатків. У роботі наведено 17 рисунків, 17 таблиць (сукупно займають 25 сторінок). Основний зміст дисертації викладено на 196 сторінках. Загальний обсяг роботи складає 276 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, актуальність і доцільність наукового дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання, методи, розкрито наукову новизну, вказано теоретичну і практичну значущість, відображено дані про апробацію і впровадження результатів дисертаційної роботи, відомості про публікації та структуру дисертації.

У **першому розділі** «*Теоретичні аспекти формування лідерських якостей майбутніх менеджерів*» проаналізовано закордонний та вітчизняний досвід підготовки фахівців з менеджменту, розкрито теоретичні питання процесу формування лідерських якостей майбутніх менеджерів, розглянуто сутність, визначено структуру, обґрунтовано критерії, показники, рівні сформованості лідерських якостей майбутніх менеджерів.

На підставі аналізу теоретичних досліджень (М. Альберт, П. Друкер, М. Мескон, Ф. Тейлор, Ф. Хедоурі) визначено, що менеджер – це фахівець з управління, в обов'язки якого входить уміння досягати поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект і мотиви поведінки інших людей. Вимоги, що висувуються до фахівців з менеджменту, є досить високими, і перелік їх різноманітний: «уміння керувати людьми» (І. Герчикова), «уміння менеджера бути менеджером, за яким люди готові йти, ідеям якого вони готові вірити» (О. Віханський), «три великих класи» вимог до менеджерів: кваліфікаційні, організаційні та функціональні (Г. Нікіфоров), «уміння йти на компроміс з мінімумом негативних наслідків» (А. Радугін), володіння мистецтвом управління персоналом (О. Рябова). Стосовно професійної підготовки менеджерів, дослідники зауважують необхідність мати не тільки економічні, а й управлінські та соціально-психологічні знання (В. Варивода, І. Вороніна, А. Грушева, П. Друкер, В. Медведєва, Н. Синегуб, Е. Скиба, С. Цехли).

Аналіз Галузевих стандартів вищої освіти засвідчив, що перелік компетентностей майбутніх менеджерів не враховує потребу формування лідерських якостей. На підставі вивчення особливостей майбутньої професійної діяльності менеджерів уточнено, розкрито зміст і відображено у відповідній моделі перелік компетентностей, оволодіння якими дає змогу успішно працювати на управлінській посаді: організаційно-стратегічна, аналітична, адміністративна, комунікативна, психолого-педагогічна, виробнича, компетентність у сфері прийняття рішень. Для врахування особливостей професійної підготовки майбутніх менеджерів проаналізовано побудову організації як системи, до якої входить керуюча й керована підсистема. Уточнено перелік основних функцій менеджерів: планування, організація, контроль, мотивування для уявлення про цілісний процес успішної управлінської діяльності.

У дослідженні проаналізовано зміст теоретичних підходів стосовно визначення термінів: «лідерство» – «вплив на групи людей, що спонукає їх до досягнення загальної мети» (Дж. Террі), «творчий процес, мета якого допомогти людям, які поряд, стати творчими особистостями» (С. Уолтер), «явище, яке виникає в структурі неформальної організації, але є принциповим для

функціонування системи в цілому» (Т. Кабаченко); «лідер» – «це голова, особистість-вектор, особистість, яка контролює операції і здатна синтезувати контекст відношень» (А. Менегетті), «той, хто робить правильні справи, той, кого обожнюють» (П. Друкер, О. Віханський, О. Наумов), «серце групи» (О. Бандурка), «диригент симфонічного оркестру» (Г. Лазарус, Дж. Шанахан). Встановлено, що деякі вітчизняні фахівці розділяють поняття «керівник» та «лідер», а специфіка більшості англійських досліджень полягає в частковому поєднанні в слові «leadership» еквівалентів понять «лідерство» і «керівництво». Для характеристики керівника, який здійснює управлінські функції через призму неформального лідерства, запропоновано використовувати термін менеджер-лідер.

У процесі дослідження еволюції теорій лідерства (особистісний підхід: Е. Дженнінгс, Р. Стогділл, Е. Хартлі, Дж. Хемфілл; поведінковий підхід: Р. Блейк, Р. Лайкерт, К. Левін, Д. Макгрегор, Д. Мутон, Р. Таненбаум; мотиваційні теорії: К. Альдерфер, А. Маслоу; ціннісні теорії: Р. Грінліф, Г. Фейрхольм, К. Ходжкінсон) зроблено висновок про важливість розгляду отриманого досвіду й наукових результатів у сукупності.

Здійснено аналіз ключових лідерських якостей успішного керівника, представлених у дослідженнях науковців (К. Базарова, У. Беніс, Б. Головешко, Л. Кисельова, А. Лоутон, С. Новікова, Е. Роуз, В. Співаковський, Н. Юртаєва).

Для більш повного розкриття сутності досліджуваного феномена внесено уточнення у визначення поняття «лідерські якості майбутніх менеджерів», яке ми трактуємо як професійно-особистісне утворення динамічного та стратегічного характеру, що охоплює фізіологічні та психологічні задатки лідера, управлінські знання та вміння й може ефективно формуватися у процесі систематичної психолого-педагогічної підготовки у ВНЗ, забезпечуючи майбутнім фахівцям професійну мобільність і конкурентоспроможність.

Урахування авторської моделі формування лідерських якостей майбутніх менеджерів як форми вияву системного підходу до пошуку педагогічних умов дало змогу конкретизувати взаємозв'язок таких компонентів: індивідуального – наявності певних індивідуальних особистісних властивостей; діяльнісно-впливового – урахування основних функцій, які реалізують менеджери у своїй професійній діяльності; цільового – відображення успішності роботи керівника, що виявляється у наявності почуття відповідальності за досягнення цілей організації, бажання власного саморозвитку. Відповідно до структури визначено критерії сформованості лідерських якостей майбутніх менеджерів, а також показники, що дають змогу конкретизувати їх зміст: особистісний критерій (показники – оптимізм, сила волі, ініціативність, стійкість до стресу), професійний критерій (показники – комунікативність, організаторські здібності, рефлексивність), мотиваційний критерій (показники – позитивне самоствалення, потреба в успіху). Виявлено та схарактеризовано наступні рівні сформованості лідерських якостей майбутніх менеджерів:

високий, середній, низький. Для визначення рівня використовувалися такі діагностичні методики: анкетування, тестування.

У **другому розділі** *«Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки»* обґрунтовано необхідність психолого-педагогічної підготовки майбутніх менеджерів у процесі здобуття професійної освіти, визначено педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки, а також представлено модель формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки.

На основі аналізу наукових джерел доведено необхідність психолого-педагогічної підготовки у професійній освіті майбутніх менеджерів, що дає змогу забезпечити інтенсивний розвиток професійно значущих особистісних властивостей (М. Артюшина, Т. Поясок), зробити ефективним процес навчання через формування змістовних мотивів і мотивації навчально-пізнавальної і професійної діяльності (В. Бондаренко), дає можливість студентам розуміти себе, керувати своїми емоціями і поведінкою (Ю. Чебакова) та бути успішними у професії завдяки готовності до ролі «людинознавця» (О. Котикова).

Ураховуючи вищесказане, поняття «психолого-педагогічна підготовка майбутніх менеджерів» трактуємо як важливий компонент професійної освіти майбутніх менеджерів для формування психолого-педагогічної компетентності через оволодіння студентами – майбутніми менеджерами знаннями, вміннями, навичками з психології та педагогіки, які повинні бути підґрунтям у формуванні лідерських якостей, що стануть запорукою успішного виконання управлінцем професійних функцій.

Проаналізовано погляди науковців на проблеми у викладанні психолого-педагогічних дисциплін: «відсутність справжньої інтеграції психологічного та педагогічного аспектів» (М. Артюшина), «організація навчального процесу у ВНЗ із цих дисциплін не на наукових засадах, залучення до науково-педагогічної роботи викладачів вищої школи, які не мали достатньої підготовки з педагогіки й психології» (І. Жмуркова), «технократичний підхід багатьох викладачів спеціальних кафедр стосовно пріоритетів фундаментальних і нормативних дисциплін, реалізація свідомо непродуктивної стратегії взаємодії зі студентами» (О. Ігнатюк), «брак часу на практичну складову навчання, яка здебільшого реалізується на етапі навчально-професійної практики» (О. Котикова).

Мету психолого-педагогічної підготовки майбутніх менеджерів вбачаємо у наступному: у процесі отримання професійної освіти актуалізувати психолого-педагогічні знання, розвивати на їх основі відповідні управлінські вміння та навички, що є складником основних компетентностей майбутніх менеджерів і сприяють сформованості творчої, всебічно та духовно розвиненої особистості майбутнього управлінця з вираженими лідерськими якостями, яка здатна до

постійного самовдосконалення й має бажання проявити високий рівень конкурентоспроможності на ринку праці.

На основі аналізу визначених педагогічних умов формування якостей лідера у дослідженнях науковців (О. Гунічева, А. Зоріна, О. Кін, Л. Конишева, І. Морозов, К. Сайкіна – у студентів, О. Долгопол – у молодших спеціалістів ресторанного бізнесу, С. Новікова, В. Саляхов, С. Тарасова, Н. Юртаєва – у майбутніх менеджерів, К. Базарова – у керівників, Т. Вежевіч, Н. Сушик, В. Ягоднікова – в учнів, Н. Семенченко – у майбутніх учителів) виокремлено й обґрунтовано наступні педагогічні умови, котрі б у сукупності забезпечили оптимальні можливості формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки, а саме: використання інноваційних технологій контекстного та інформаційно-комунікаційного навчання для формування мотивації створення ситуації успіху; удосконалення психолого-педагогічної компетентності викладачів щодо демонстрування у професійній діяльності лідерської поведінки; оптимізація змісту психолого-педагогічної підготовки студентів, спрямованої на їх самовдосконалення, з урахуванням структурної моделі формування лідерських якостей майбутніх менеджерів.

Перша педагогічна умова передбачає створення ситуації успіху в майбутніх менеджерів під час опанування дисципліни «Психологія» та спецкурсу «Педагогіка для менеджерів-лідерів», що дає змогу отримувати емоційне задоволення від навчальної діяльності, відчувати радість хоча б найменшої перемоги над самим собою. Навчаючись досягати успіху, студенти шукають творчі підходи до вирішення поставлених задач, постійно опановуючи новий для них шлях. Згодом цей спосіб поведінки закріплюється і починає розповсюджуватися не тільки на навчальну діяльність, а й на професійну. Реалізації означеної педагогічної умови сприяє використання потенційних можливостей змісту психолого-педагогічних дисциплін, а також використання сучасних технологій навчання: контекстного навчання – передбачає участь студентів у ділових іграх: «Функції менеджера», «Нарада у начальника», «Свято наближається» тощо; ІКТ – передбачає використання можливостей хмарних технологій, проведення вебінарів («Значення ініціативності та сили волі у досягненні життєвих цілей», з доктором технічних наук, професором Л. М. Івіним, який вперше в Україні у 1991 р. створив і очолив кафедру менеджменту у ВНЗ; «Як я досяг успіху», з випускниками Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, які займають високі керівні посади; «Менеджмент нового покоління. Як досягти успіху в міжнародному бізнесі», з професором Gregor Polancic, Мариборський університет, Словенія), під час яких відбувається моделювання діяльності успішного керівника, аналіз управлінських ситуацій, оцінювання їх з різних точок зору: з позиції управлінця та підлеглого, імітування фрагментів основних складових управлінської діяльності.

Друга педагогічна умова *«Удосконалення психолого-педагогічної компетентності викладачів щодо демонстрування у професійній діяльності лідерської поведінки»* ґрунтується на тому, що, формуючи лідерські якості в майбутніх менеджерів, потрібно показувати зразок для наслідування. Одним із перших таких зразків має стати викладач. Готуючи майбутніх менеджерів до ефективної управлінської діяльності, такий викладач-лідер має бути прикладом прояву ініціативності, здатності до творчості, самопізнання, рефлексії, володіти емпатією, мистецтвом професійного спілкування, бути високо моральною, духовною людиною, постійно дбати про свій професійний розвиток у системі неперервної освіти, завдяки чому зможе залучати та утримувати увагу студентів, спрямовувати їхні зусилля на розв'язання складних проблем, зацікавлювати, завойовувати довіру, знаходити творчі шляхи розвитку управлінських ситуацій, вміти вести перемовини та долати конфлікти. Реалізація другої педагогічної умови передбачає врахування специфіки підготовки викладача ВНЗ, адже багато з них не мають професійної педагогічної освіти, а манеру викладання наслідують під час здобування освіти або в процесі самоосвіти. Удосконалення психолого-педагогічної компетентності викладачів відбувається завдяки створенню умов для постійного професійного самовдосконалення та підвищення кваліфікації. Цьому сприяє організовані та проведені навчально-методичні семінари, психологічні тестування, майстер-класи запрошених дослідників та практиків, спеціальні тематичні семінари та тренінги з лідерства, взаємні відвідування занять як викладачів кафедри, так і викладачів інших кафедр, поїздки у західні університети для вивчення закордонного досвіду.

«Оптимізація змісту психолого-педагогічної підготовки студентів, спрямованої на їх самовдосконалення, з урахуванням структурної моделі формування лідерських якостей майбутніх менеджерів» – важлива педагогічна умова, адже менеджер, який прагне самовдосконалення, має високий рівень самоорганізації, самостійності, внутрішньої культури, відповідальності за своє майбутнє, майбутнє свого колективу і користується значним авторитетом та вважається справжнім лідером. Під самовдосконаленням майбутнього менеджера ми розуміємо свідоме прагнення особистості сформувати професійно значущі якості, необхідні керівнику-лідеру в майбутній управлінській діяльності через самопізнання, самоствердження та завдяки відповідним активним діям в умовах, створених під час навчання у ВНЗ (у процесі психолого-педагогічної підготовки). Реалізація означеної умови відбувається згідно з програмою сприяння самовдосконаленню студентів, яка передбачає: складання SWOT-аналізу як інструменту інтелектуальної роботи щодо самоаналізу та самовдосконаленню, ігри «Обери свій колір», «Репортер», «Сигнальна картка», «Кіт у мішку», «Стоп. Знято», ведення «Щоденника успіху», участь у семінарі «Шлях особистості».

Визначено критерії оптимізації змісту психолого-педагогічної підготовки: організаційно-методичний (урахування у побудові навчального матеріалу часу на самостійну підготовку й

дотримання відповідних принципів навчання), когнітивний (підвищення рівня засвоєння психолого-педагогічних знань), мотиваційний (усвідомлення необхідності самовдосконалення у формуванні лідерських якостей).

Для уявлення цілісного процесу формування лідерських якостей, дослідження закономірностей його побудови від окресленої мети до кінцевого бажаного результату розроблено модель формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки (рис. 1).

Модель складається з чотирьох блоків, що мають логічний зв'язок і містять систему взаємопов'язаних елементів: проблемно-цільовий (мета, завдання), змістовний (структурна модель лідерських якостей майбутніх менеджерів, форми організації психолого-педагогічної підготовки), організаційний (педагогічні умови, принципи, форми, методи навчання), діагностично-результативний (критерії, показники, рівні сформованості лідерських якостей, кінцевий результат дослідження).

У **третьому розділі** «Експериментальна перевірка педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх менеджерів» представлено хід і підсумки експериментальної роботи щодо формування лідерських якостей у вдосконаленому (оптимізованому) змісті навчальних дисциплін («Психологія», спецкурсу «Педагогіка для менеджерів-лідерів») і в авторських розробках інноваційного характеру, спрямованих на посилення мотивації створення ситуації успіху й підвищення рівня володіння лідерськими якостями. Визначено мету проведення педагогічного експерименту, що полягає у виявленні ефективності запропонованих педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх менеджерів (оптимізму, сили волі, ініціативності, стійкості до стресу, комунікативності, організаторських здібностей, рефлексивності, позитивного самоствавлення, потреби в успіху).

Запропоновано програму експериментальної перевірки педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх менеджерів, у якій розкрито послідовність етапів із зазначенням виду проведення експерименту, його мети та виду діагностики.

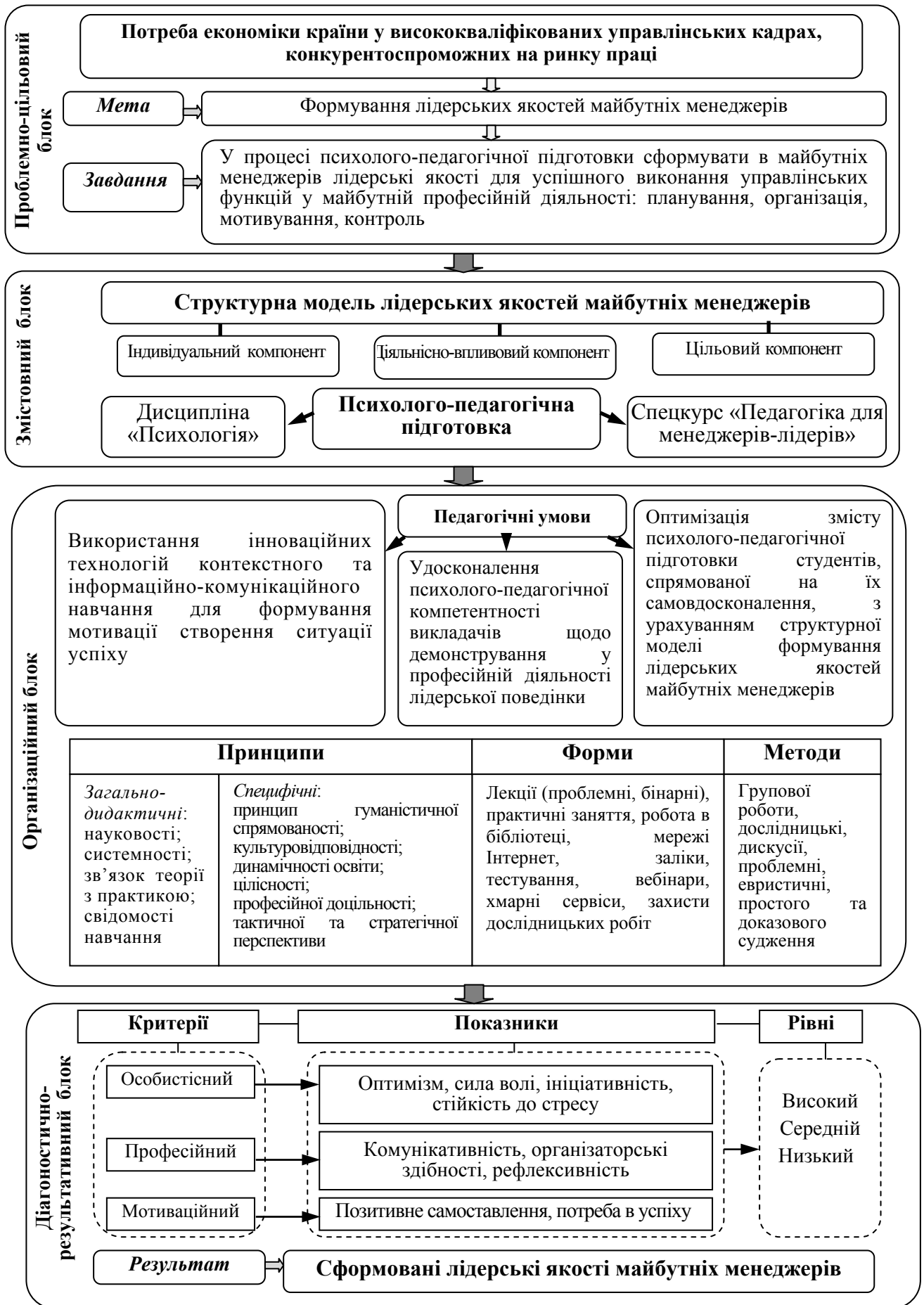

Рис. 1. Модель формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки

На першому етапі експерименту – камерному, визначено: 1) ставлення майбутніх випускників-менеджерів до психолого-педагогічних знань та необхідності наявності лідерських якостей у менеджерів (в опитуванні брали участь 96 студентів до початку й після виробничої та переддипломної практики). Зафіксовано позитивну динаміку стверджувальних відповідей студентів на усі запропоновані питання; 2) актуальний рівень готовності до управлінської діяльності менеджерів в умовах виробництва. Отримані дані свідчать, що після закінчення навчання й отримання диплому майбутні керівники, вступаючи на посаду, а деякі, навіть попрацювавши певну кількість років на посаді, відчують брак знань саме з психології управління людьми та найчастіше мають проблеми психологічного характеру. Так, серед 82 опитаних тільки 13% вважають, що під час навчання достатньо уваги приділено розгляду питань психологічних особливостей роботи керівника, формуванню якостей, необхідних у майбутній діяльності, а серед дисциплін, на вивчення яких потрібно було виділити більше часу, була названа «Психологія» (58%); 3) сформованість лідерських якостей у випускників спеціальності 7.03060101 «Менеджмент і адміністрування» (лідерські якості сформовані таким чином: сильно виражені – у 9%, середньо виражені – у 67%, слабо виражені – у 24% студентів).

На другому етапі експерименту – масовому, з'ясовано рівень сформованості лідерських якостей студентів – майбутніх менеджерів до початку проведення формувального експерименту. Отримані дані підтвердили наявність значної кількості студентів з низьким рівнем розвитку лідерських якостей і необхідність їхнього формування у процесі навчання.

Формувальний експеримент спрямовано на перевірку ефективності запропонованих педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх менеджерів. В експерименті взяли участь 249 студентів. Кількість студентів в експериментальній групі, де реалізовувалися зазначені умови, дорівнювала 129. До контрольної групи, де навчання здійснювалося традиційно, увійшли 120 студентів.

Порівняльний експеримент проводився для відстеження змін кількісних і якісних відмінностей експериментальних і контрольних груп. Проаналізовано динаміку сформованості лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки. Виявлено, що після проведення формувального експерименту кількість студентів – майбутніх менеджерів з низьким рівнем сформованості лідерських якостей в ЕГ зменшилася на 12,9 % (з 24,0 % до 11,1 %), з середнім рівнем збільшилася на 8,9 % (з 68,4 % до 77,3 %), з високим – на 4 % (з 68,4% до 77,3 %). У той час як в КГ зміни відбулися незначні: низький рівень зменшився на 3,6 % (з 25,0 % до 21,4 %), середній рівень збільшився на 2,7 % (з 67,3% до 70,0 %), високий рівень збільшився на 0,8 % (з 7,7 % до 8,5 %). Кінцеві результати відображено на рис. 2.

Вірогідність отриманих результатів перевірено за допомогою розрахунків показників критеріїв Снедекора та Стьюдента через обчислення дисперсії. Порівняння отриманих показників

з табличними значеннями дало змогу встановити значущість запропонованих педагогічних умов та відкинути нульову гіпотезу.

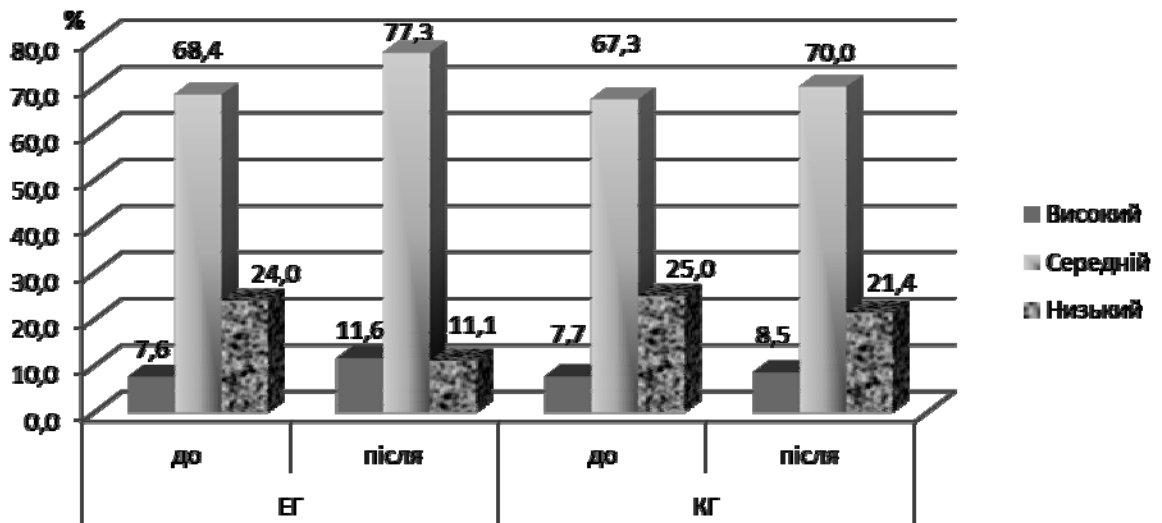

Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі дослідження

Отже, можна зробити висновок, що отримані результати є достовірними, а запропоновані педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки ефективними.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й представлено практичне розв'язання наукової проблеми формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки.

1. На основі аналізу наукової літератури, Галузевих стандартів вищої освіти, емпіричного досвіду розкрито особливості підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ. З'ясовано, що у структурі навчальних планів підготовки бакалаврів домінують професійно-технічні дисципліни, а психолого-педагогічній підготовці не приділено достатньо часу та уваги. Нестача знань з психології управління негативним чином впливає на ефективне здійснення професійних обов'язків працюючих керівників.

Доведено, що перелік компетентностей майбутніх менеджерів у державному стандарті не враховує потребу формування лідерських якостей. Проаналізувавши вимоги, що висувають організації до успішного, конкурентоспроможного менеджера, а також позиції різних дослідників на перелік необхідних компетентностей, якими повинен володіти сучасний керівник, виокремлено, розкрито зміст і відображено у відповідній моделі основні управлінські компетентності менеджерів-лідерів, що дають змогу їм ефективно здійснювати професійні функції: організаційно-

стратегічна, аналітична, адміністративна, комунікативна, психолого-педагогічна, виробнича, компетентність у сфері прийняття рішень.

2. Уточнено сутність поняття «лідерські якості майбутніх менеджерів», яке розглядається як професійно-особистісне утворення динамічного та стратегічного характеру, що охоплює фізіологічні та психологічні задатки лідера, управлінські знання та вміння й може ефективно формуватися у процесі систематичної психолого-педагогічної підготовки у ВНЗ, забезпечуючи майбутнім фахівцям професійну мобільність і конкурентоспроможність.

Психолого-педагогічну підготовку трактуємо як важливий компонент професійної освіти майбутніх менеджерів для формування психолого-педагогічної компетентності через оволодіння студентами – майбутніми менеджерами знаннями, вміннями, навичками з психології та педагогіки, які повинні бути підґрунтям у формуванні лідерських якостей, що стануть запорукою успішного виконання управлінцем професійних функцій.

3. Розроблено структурну модель лідерських якостей майбутніх менеджерів, у якій виокремлено наступні компоненти: індивідуальний (наявність певних індивідуальних особистісних властивостей); діяльнісно-впливовий (урахування основних функцій, які виконують менеджери у своїй професійній діяльності); цільовий (відображення успішності роботи керівника, що проявляється у наявності почуття відповідальності за досягнення цілей організації, бажання власного саморозвитку).

Визначено критерії і показники сформованості лідерських якостей майбутніх менеджерів: особистісний, професійний, мотиваційний. Показниками особистісного критерію є оптимізм, сила волі, ініціативність, стійкість до стресу. Професійному критерію відповідають наступні показники: комунікативність, організаторські здібності, рефлексивність. Мотиваційний критерій характеризується такими показниками: позитивне самоставлення, потреба в успіху. Відповідно до компонентів і показників визначено рівні сформованості лідерських якостей майбутніх менеджерів: високий, середній, низький.

Здійснено порівняння вимог до виконання професійних функцій управлінцями й успішними менеджерами зі сформованими лідерськими якостями.

4. Розроблено, обґрунтовано модель формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки, що дає змогу уявити цілісний процес формування якостей лідера, дослідити закономірності його побудови від окресленої мети до бажаного результату. Модель охоплює мету, завдання, структурні компоненти лідерських якостей майбутніх менеджерів, форми організації психолого-педагогічної підготовки, педагогічні умови, принципи, форми, методи навчання, критерії, показники, рівні сформованості лідерських якостей та кінцевий результат педагогічного дослідження.

5. У процесі дослідження розроблено, обґрунтовано педагогічні умови, що у сукупності забезпечують оптимальні можливості формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки, а саме: 1) використання інноваційних технологій контекстного та інформаційно-комунікаційного навчання для формування мотивації створення ситуації успіху; 2) удосконалення психолого-педагогічної компетентності викладачів щодо демонстрування у професійній діяльності лідерської поведінки; 3) оптимізація змісту психолого-педагогічної підготовки студентів, спрямованої на їх самовдосконалення, з урахуванням структурної моделі формування лідерських якостей майбутніх менеджерів.

Реалізація першої педагогічної умови передбачала участь студентів на заняттях у дискусіях, практичних вправах, ділових іграх, роботу в малих групах, застосування хмарних технологій, проведення вебінарів, що давало можливість отримувати емоційне задоволення від навчальної діяльності, радість перемоги над собою і сприяло закріпленню поведінки, спрямованої на досягнення успіху. Удосконаленню психолого-педагогічної компетентності викладачів сприяло створення можливостей для постійного професійного самовдосконалення та підвищення кваліфікації з урахуванням специфіки викладача ВНЗ. Реалізація третьої педагогічної умови вимагала визначення критеріїв оптимізації психолого-педагогічної підготовки і створення програми сприяння самовдосконаленню майбутніх менеджерів, до якої включено складання SWOT-аналізу, різноманітні ігри, участь у тематичному семінарі.

6. Експериментально перевірено ефективність запропонованих педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки, що підтверджено отриманими після проведення формувального експерименту результатами: кількість студентів – майбутніх менеджерів з низьким рівнем сформованості лідерських якостей в ЕГ зменшилася на 12,9 %, з середнім – збільшилася на 8,9 %, з високим – на 4 %. У той час як у КГ зміни відбулися незначні: кількість студентів з низьким рівнем зменшилася на 3,6 %, з середнім рівнем збільшилася на 2,7 %, з високим рівнем збільшилася на 0,8 %.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вивчення проблеми формування якостей лідера в майбутніх менеджерів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні зарубіжного досвіду формування лідерських якостей майбутніх менеджерів та можливостей формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі викладання професійно орієнтованих дисциплін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Яценко О. М. Погляди американських науковців на формування лідерських якостей майбутніх менеджерів / О. М. Яценко // Новий колегіум : наук. інформ. журн. / Харківський нац. ун-т радіоелектрон., Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; відп. ред. О. П. Котух. – Х. : Колегіум, 2015. – С. 92–95.

2. Бондаренко В. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх менеджерів / В. В. Бондаренко, О. М. Яценко // Вісник ЛДУ БЖД : зб. наук. пр. / гол. ред. М. М. Козяр. – Львів : ЛДУ БЖД, 2015. – № 11. – С. 7–12.

3. Yatsenko O. The importance of psychological and pedagogical training in the development of leadership skills of future managers while studying at university / O. Yatsenko // Nauka i Studia. – Przemisl : Nauka i Studia, 2015. – NR 4 (135). – P. 83–87.

4. Яценко О. М. Використання дисперсійного аналізу для з'ясування міри впливу процесу психолого-педагогічної підготовки на формування у студентів-майбутніх менеджерів лідерських якостей / О. М. Яценко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2015. – Вип. 42 (95). – С. 444–451.

5. Яценко О. М. Лідерські якості в структурі складових компетентностей менеджерів / О. М. Яценко // Молодий вчений, – 2016. – №6 (33). – С. 496–501.

6. Яценко О. М. Етапи та методика проведення педагогічного експерименту з метою формування лідерських якостей майбутніх менеджерів / О. М. Яценко // Науковий огляд. – К. : «ТК Меганом», 2016. – № 1 (22). – С. 127–135.

7. Яценко О. М. Особливість лідерських якостей майбутніх менеджерів / О. М. Яценко // Науковий огляд. – К. : «ТК Меганом», 2016. – № 2 (23). – С. 138–146.

8. Яценко О. Н. Применение метода анализа иерархий в педагогическом исследовании сформированности лидерских качеств будущих менеджеров / О. Н. Яценко // Научный результат : сетевой научный рецензируемый журнал. – Белгород, 2015. – Т. 1 № 3 (5). – С. 12–21. (Серия «Педагогика и психология образования»).

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Яценко О. М. Порівняльний аналіз особливостей підготовки сучасних менеджерів у ВНЗ / О. М. Яценко // П 24 Педагогіка і психологія : Перспективні та пріоритетні напрями досліджень : зб. тез наук. робіт учасників міжнародної наук.-практичної конференції (м. Львів, 13-14 вересня 2013 р.). – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2013. – С. 99–101.

10. Яценко О. М. Особливості підготовки майбутніх менеджерів у технічному ВНЗ / О. М. Яценко // П 24 Педагогіка та психологія : Питання науки та практики : зб. наук. робіт учасників міжнародної наук.-практичної конференції : (м. Одеса, 6-7 вересня 2013 р.). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2013. – С. 71–73.

11. Яценко О. Н. Необходимость формирования лидерских качеств будущих менеджеров / О. Н. Яценко // Развитие личности в образовательном и профессиональном пространстве : материалы Международного круглого стола, посвященного 10-летию факультета психологи НИУ «БелГУ» : (г. Белгород, 3-4 февраля 2015 г.) – Белгород : ООО «Эпицентр», 2015. – С. 103–106.

12. Яценко О. М. Місце релігії у формуванні духовної культури майбутніх менеджерів / О. М. Яценко // Європейські та традиційні цінності очима сучасної української молоді : Матеріали наук.-практ. конференції : (м. Харків, 14-15 березня 2012 р.). – Харків : ПП Парус-Друк, 2012. – С. 137–138.

13. Яценко О. М. Викладач-лідер у вищій школі / О. М. Яценко // Філософські проблеми взаємодії науки, техніки і технології : Матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару, присвяченого 85-річчю Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (м. Харків, 11-12 листопада 2015 р.). – Х. : ХНАДУ, 2015. – С. 186–191.

14. Яценко О. М. Основні аспекти організації психолого-педагогічної підготовки студентів – майбутніх менеджерів у ВНЗ з метою формування лідерських якостей / О. М. Яценко // Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук : Міжнародна наук.-практ. конференція (м. Київ, 4-5 березня 2016 р.). – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2016. – С. 57–59.

*Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дослідження*

15. Методичні вказівки до викладання експериментального курсу практичних занять з дисципліни «Психологія» / [уклад. В. В. Бондаренко, О. М. Яценко]. – Харків : ТОВ «Майдан», 2016. – 42 с.

16. Первый шаг к успеху : методическое пособие для выпускников технических вузов / Захарченков С. П., Яценко О. Н., Бондаренко В. В., Безродная Л. М. – Харьков : ТОВ «Майдан», 2015. – 28 с.

АНОТАЦІЇ

Яценко О. М. Формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2016.

Дисертація присвячена теоретико-експериментальному дослідженню проблеми формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки. З'ясовано сутність, визначено структуру лідерських якостей майбутніх менеджерів, уточнено критерії оцінки

та показники рівнів їх сформованості. Уперше науково обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки. Представлено модель формування лідерських якостей, що дає змогу уявити цілісний процес формування якостей лідера, дослідити закономірності його побудови від окресленої мети до бажаного кінцевого результату. Розроблено методичні рекомендації викладачам ВНЗ для проведення практичних занять щодо формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі психолого-педагогічної підготовки (на прикладі викладання курсу «Психологія», спецкурсу «Педагогіка для менеджерів-лідерів»).

Ключові слова: менеджер-лідер, лідерські якості, ключові компетентності менеджера, психолого-педагогічна підготовка, педагогічні умови, модель формування лідерських якостей.

Яценко О. Н. Формирование лидерских качеств будущих менеджеров в процессе психолого-педагогической подготовки. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена теоретико-экспериментальному исследованию проблемы формирования лидерских качеств будущих менеджеров в процессе психолого-педагогической подготовки. Выявлена сущность, определена структура лидерских качеств будущих менеджеров, уточнены критерии оценки и показатели уровней их сформированности. Впервые научно обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия формирования лидерских качеств будущих менеджеров в процессе психолого-педагогической подготовки. Представлена модель формирования лидерских качеств, которая отображает целостный процесс формирования качеств лидера, позволяет исследовать закономірности его построения от намеченной цели до желаемого конечного результата. Разработаны методические рекомендации преподавателям вузов для проведения практических занятий по формированию лидерских качеств будущих менеджеров в процессе психолого-педагогической подготовки (на примере преподавания курса «Психология», спецкурса «Педагогика для менеджеров-лидеров»).

Ключевые слова: менеджер-лидер, лидерские качества, ключевые компетентности менеджера, психолого-педагогическая подготовка, педагогические условия, модель формирования лидерских качеств.

Yatsenko Olga. Development of leadership skills of future manager in the process of psychological and pedagogical preparation. – Manuscript.

Ph.D thesis in Pedagogy sciences in the discipline 13.00.04. – Theories and principles of professional education. – National Automobile and Highway University, Ministry of Education and Science, Kharkiv, 2016.

This thesis is concerned with the problem of theoretic and experimental research of development of leadership skills of future managers in the process of psychological and pedagogical preparation. The research covers the contents of theoretical approaches to ‘administration’ and ‘leadership’ problems. It specifies the concept of ‘leadership skills of future managers,’ which is understood as dynamic and strategic development in professional and personal areas. This includes physiological and psychological leader’s traits, administrative knowledge and skills and it can be effectively developed during the process of systematic psychological and pedagogical preparation in the university to provide future specialists with professional mobility and competitiveness. An own list of leadership skills required by future managers for their successful professional career was presented in the thesis. These include: power of will, imitativeness, optimism, resistance to stress, social skills, managerial abilities, reflexivity, positive self-conception, need for achievement.

Based on the analyzes of scientific sources necessity of psychological and pedagogical training in the professional education of future managers was proved, and the scientists’ views on the problems in teaching psychological and pedagogical disciplines were analyzed. The own vision of the concept of the psycho-pedagogical training of future managers was suggested: an important part of the future managers professional training in order to develop psychological and pedagogical competencies by getting knowledge, skills in psychology and pedagogy by future managers, which should form the basis of the leadership qualities development, that will ensure the successful administrators’ implementation their professional functions.

A structural model of leadership skills of future managers was developed, parameters of components (personal, influence on activity, target-orientation), criteria (personal, professional, motivational), their levels of formed structure and measuring instruments were determined.

Pedagogical conditions, which provide best possibilities to develop leadership skills during the process of psychological and pedagogical preparation of future managers, were identified and justified as follows: 1) the potential abilities of psychological and pedagogical disciplines’ content application(‘Psychology’ discipline and a special course ‘Pedagogics for leadership managers’), using modern educational techniques, such as: interactive, context, ICT (information and communication technology) techniques, in order to promote motivation to create conditions of success during the preparation of future managers. Creating appropriate pedagogical conditions we anticipate a close creative interaction between professors and students, in which students are offered the opportunity to feel the joy of victory over oneself and the ability to monitor the growth of professional excellence and for professors it is the opportunity to design and adjust its management and application of individual

approach to every student; 2) teachers' psychological and pedagogical competencies improvement to demonstrate leadership skills in professional activities. The essence of this condition is the presence of professor with leaders' characteristics who helps to form leadership qualities of future supervisors. With notion of the professor with leaders' characteristics we understand the highly spiritual, highly educated professional specialist, the professor with established leadership qualities. A professor may attract and hold the attention of students, direct their efforts at solving complex problems and find creative ways of management situations, negotiate and overcome conflicts due to his leadership qualities; 3) optimization of the contents of the psychological and pedagogical students preparation in order to create conditions for self-improvement for students, taking into account structural model of future managers' leadership skills development. With self-improvement of future manager we understand the conscious desire of a person to develop spiritual and moral, strong-willed, psychological, physical or professionally important qualities that are necessary for head-leader in the future management activities through self-knowledge, self-determination due to conditions created during training.

A model of development of leadership skills for future managers during the process of psychological and pedagogical preparation was proposed which enables presentation of a comprehensive process of development of leadership skills in specific conditions, exploration of development regularity from the intended objective to the desired final result. The model consists of four blocks, which are logically connected and contain a system of mutually connected elements: problem- and purpose-oriented (purpose, objectives), comprehensive (structural components of leadership skills of future managers, forms of organization of psychological and pedagogical preparation), organizational (pedagogical conditions, learning principles, forms, methods), diagnostic- and result-oriented (criteria, parameters, levels of formed structure of leadership skills, final research result).

Recommended practices were developed for the formation of leadership skills of future managers in the process of their psychological and pedagogical preparation. Efficiency of the proposed methods was experimentally proved.

Key words: manager, leadership skills, manager's key competences, psychological and pedagogical preparation, pedagogical conditions.

Підписано до друку 25.10.2016 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 10/16/1-2

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФО Осадца Ю.В.